

AQUÍ DESCANSA NEVARES

Calders va viure a Mèxic vint-i-tres anys, des del 1939 al 1962. Treballà a l'editorial UTEHA, una casa mexicana que comprà, més tard, la Montaner i Simón, empresa barcelonina, i que possibilità el retorn del nostre autor a casa nostra, amb l'objectiu comercial d'intentar incrementar les edicions a Barcelona, i amb la satisfacció de posar fi a un exili llarg i traumàtic. Tanmateix, com ell afirmà en l'entrevista feta per en J. Faulí («Serra d'Or», setembre 1979), Mèxic influí poc en la seva obra, influí més en ell l'enyorament i un desig d'evasió, de retorn. Escrivia pensant en Catalunya i no pas en Mèxic. Deixant a part les col·laboracions en una sèrie de revistes («Punt Blau», «La revista dels catalans d'Amèrica», «Lletres» i «La nova revista») i unes transcripcions de poesia asteca («Tres poemes mexicans del rei Netzahualcòyolt») la seva producció mexicana es redueix als quatre contes que componen «Gent de l'alta vall», una novel·la, «L'ombra de l'atzavara», si bé aquesta escrita a Barcelona, i una narració, «Aquí descansa Nevares». Faltaria afegir-hi «La batalla del 5 de maig», aplegada a «Invasió subtil i altres contes» (1978).

«Aquí descansa Nevares i altres narracions mexicanes» dona títol, doncs, al conjunt de narracions mexicanes fetes per Calders i aplegades per Joan Melcion en aquest volum de col·lecció «El garbell» (1), del qual destaquem, també, el pròleg que sens dubte facilita una lectura entenedora i marca les coordenades on hem d'encabir les narracions.

Anteriorment, aquestes narracions ja havien estat publicades a «Tots els contes (1936-1967)», llibres de Sinera, 1968, menys el conte «La batalla del 5 de maig», que havia estat publicat als «Fascicles literaris» de Mèxic i darrerament, com ja hem dit, a «Invasió subtil i altres contes». Els contes de «Gent de l'alta vall» sortien per primer cop el 1957 a la «Nova col·lecció Lletres» núm. 35, Barcelona; mentre «Aquí descansa Nevares» ho feia a «La novel·la popular» núm. 12, el 1967.

Si bé, com dèiem abans, Mèxic no influí gaire en l'aspecte literari, el propi Calders ha afirmat, en més d'una ocasió, que l'indi l'impressionà pel seu caràcter i per la seva personalitat. S'ha dit sempre que Calders barreja la ficció i la realitat i n'obté com a resultat l'atzar, l'absurd i l'imprevist. S'ha dit, també, que contraposa el realisme màgic al realisme històric. Doncs

bé, aquestes narracions són realistes dintre el que cap, totes elles s'inspiraren en fets reals. El nostre autor ha afirmat, en alguna ocasió, haver parlat amb els protagonistes de la «Primera part d'Andrade Maciel», qui, coix i vell, feia de vigilant d'uns grans magatzems a Mèxic, o amb el guardaagulles de «La Verge de les vies». Calders parteix, doncs, d'uns personatges i d'uns fets reals i n'accentua el seu estrany comportament, sense necessitat d'elements fantàstics o sobrenaturals, ja que llurs actituds, accions i l'escenari exòtic on es mouen són ja «per se» autosuficients per a bastir-nos un món insòlit i atípic a partir del qual puguem reflexionar sobre la individualitat humana.

De totes les narracions, «Aquí descansa Nevares» és una mostra paradigmàtica del que representen també totes les altres; no només per la seva extensió, la més llarga i l'única dividida en capítols, sinó perquè conté uns trets comuns que ara passarem a tractar. En primer lloc, cal destacar les dues visions de la realitat que suren al llarg de la narració. L'una, la de l'indi i la de la seva idiosincràsia; i l'altra, la de la societat que l'envolta. Dues realitats que entren en tensió en enfrontar-se amb el somni, l'evasió i l'alliberament. Aquestes dues abscisses, realitat - somni, són les que delimiten, en definitiva, tota l'obra caldersiana. Únicament podrem arribar a l'autèntica realitat humana, el somni, transgredint la realitat a través de la imaginació i la fantasia.

Aquestes dues realitats, la immediata representada pel suburbi, i la llunyana, representada per la ciutat, es posen en contacte a través del somni, representat pel cementiri. Calders aconsegueix, doncs, partir d'una realitat, d'un món d'imatges fetes, per a bastir-ne una altra de diferent i insòlita, permetent-nos, així, una recreació imaginativa amb un capgirament de la realitat que pot arribar a plantejar-nos l'arbitrarietat dels fets culturals i socials i retrobar-nos amb l'essència de l'home, per a retornar, potser, fatídicament altre cop a la mateixa realitat, que s'imposa de nou, com li passa a Lalo Nevares, el protagonista. Tanmateix, però, hem somniat i ens hem allunyat, per uns moments, dels motllos estrictes i alienants de la nostra civilització. I aquesta és una de les grans valors dels contes i de les narracions de Pere Calders, el qual ens ofereix, amb la lectura, una sortida a la imaginació a través d'uns fets versem-

blants, però que traeixen un fons d'irrealitat premeditada, precisament per fer-nos sortir d'aquesta realitat immediata i aclaparadora, i donar via lliure a la imaginació i al somni.

La coexistència d'un luxós cementiri, als afores de la ciutat de Mèxic, amb un suburbi, de segur que va inspirar Calders. Aquest contrast riquesa - pobresa i la invasió del cementiri per part dels indis, bé podria semblar una narració amb una finalitat de crítica i de denúncia social. Això, però, no passa de ser un pretext. Parteix, això sí, d'aquesta realitat conflictiva, injusta si es vol, i en basteix una altra, diferent i insòlita.

L'argument és ben senzill. Uns indis, marginats de la societat, inicien i maduren el somni d'envair el cementiri com a conseqüència de les contínues pluges que fan desbordar el «Gran Canal», que representa, simbòlicament, «el desguàs més important de la ciutat, un col·lector enorme que arrossegava les immundícies i la misèria d'una nombrosa concentració humana» (p. 54). La immensitat de la catàstrofe fa que hi hagi problemes més urgents i no s'atengui aquesta pertorbació de l'ordre. Però serà el mateix sistema creat de nou, en assolir el somni, el de la jerarquització i la redistribució del bé aconseguit, els mausoleus, el que farà fracassar el bell somni de Lalo Nevares. És una clara advertència de la impossibilitat de voler raonar i posar ordre en allò que és il·lògic i oníric.

Els personatges, lluny de funcionar com a persones, no tenen relleu psicològic, són arquetipus, gairebé simbòlics, i denoten unes actituds molt marcades. Lalo Nevares, jove, actiu, és el líder que posseeix la fe il·luminada i que porta el seu poble a la terra promesa, però que, paradoxalment, i amb una vaga ressonància mítica, com diu J. Melcion al pròleg, en serà expulsat, d'aquest somni - paradís, pels mateixos que ell ha conduït. Don Monxo, vell, conservador, representa la concisió ancestral i la premonició d'un fatalisme evident. Amb els ulls mig closos -seguint la dita que no hi ha res de nou sota la brillantor del sol- va dient: «Sempre és igual, sempre...». Un altre personatge a tenir en compte seria M. Zetina, el revolucionari,

creador del comitè que farà caure de l'escambell Lalo Nevares. Tots tres signifiquen aquests tres conceptes que comentàvem abans. Don Monxo, la realitat immediata, el fatalisme ancestral; Lalo el somni, l'evasió de la realitat; i M. Zetina la impossibilitat d'aquest somni, en un retorn a la realitat, més frustrant si cap, després d'haver gaudit i assolir les il·lusions llargament desitjades. Faltaria, potser, destacar la figura de Don Cosme, portaveu de l'ordre establert que, assenyat -fins i tot obre els panteons perquè puguin entrar i no fer destrosses- sap esperar el final, perquè està convençut que no es pot sortir de la realitat quotidiana així com així.

Aquesta estructura, representada pels personatges, bé la podríem sintetitzar en la forma d'un triangle, dos vèrtexs del qual recolzarien a terra, la realitat immediata i la realitat llunyana, units a un tercer vèrtex superior, enlairat, que representaria el somni. Una al·lusió al llarg de la narració a la relació entre aquesta realitat i el somni, la podríem trobar al capítol cinquè quan els indis guiats per Lalo Nevares, mena de Moisès cap a la terra promesa, s'adrecen a prendre possessió del cementiri:

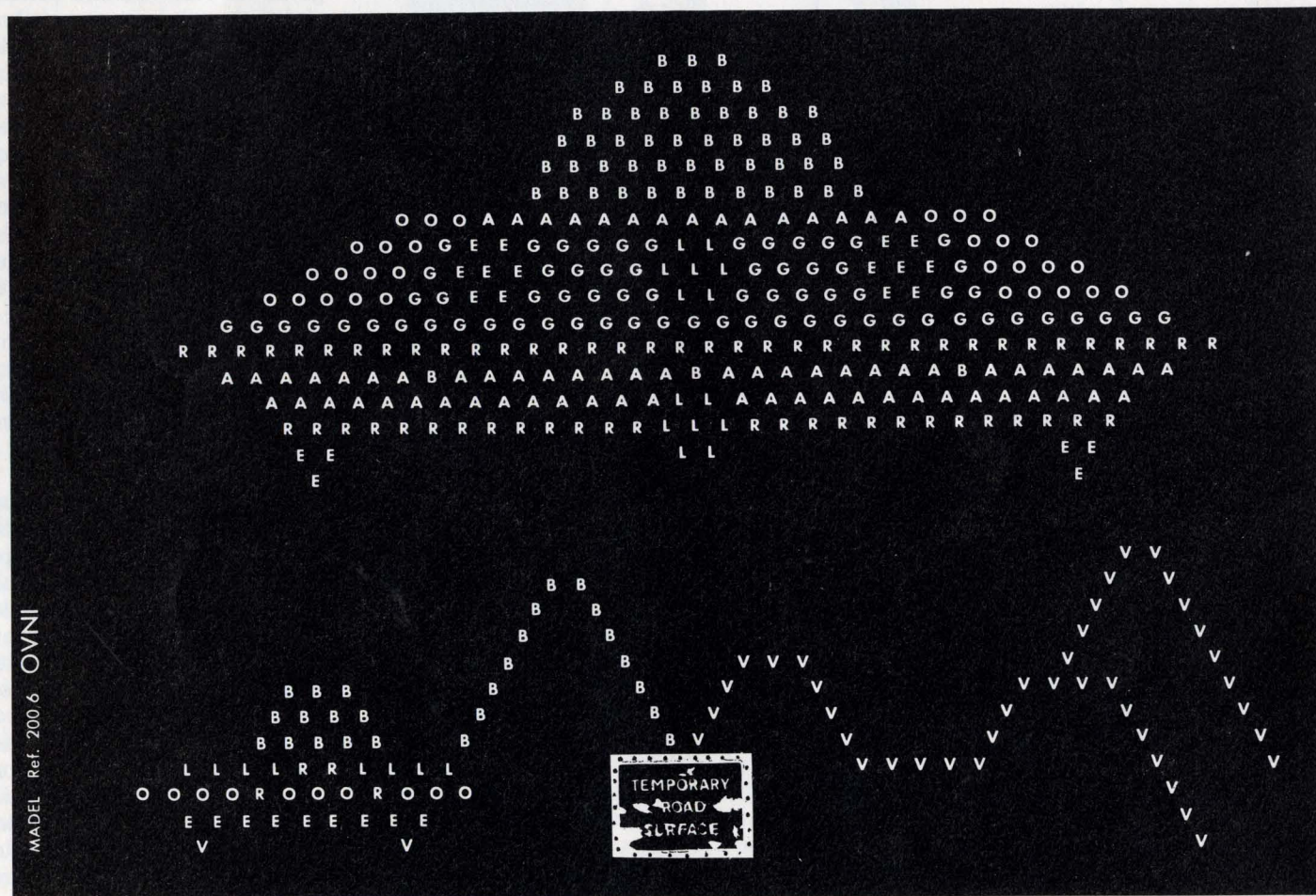
«Els llums portàtils oscil·laven, allargant o escurçant ombres, i es reflectien en l'asfalt brillant per la mullena, realitzant una fugaç duplicació d'imatges» (p. 55)

Una possible interpretació d'aquest text ens mostraria en els llums portàtils, la il·lusió del poble indi, que oscil·la i s'allarga o escurça entre ombres. D'una banda els mou la fe il·luminada del seu capítot, de l'altra el pessimisme fatídic que els feia dubtar si passar a l'acció, que no era la por a les autoritats, sinó la convicció que les coses bones no es realitzarien mai, o bé que si ho feien seria a canvi d'un gran dolor (p. 54). Tanmateix, però, el primer pas ja s'ha fet i la il·lusió, la consecució del somni, ja és en camí. No és un cas fortuït que aquests llums es reflecteixin en l'asfalt, obra de la civilització, sòlid i

impermeable al pas de l'aigua com les parets dels mausoleus sota els quals volen aixoplugar-se. D'aquí que la llum de la realitat, la de l'acció es reflecteixi en l'asfalt, el somni, realitzant-se, així, una duplicació d'imatges, la real i la imaginària.

Un altre aspecte a remarcar, sempre present en l'obra caldersiana, seria la ironia, que trobem al llarg del llibre, no solament en alguns fets insòlits, com el dels nens que juguen fent un castell amb cranis o el del nen que va foradar un peroné per fer-se una flauta, sinó també en expressions, opinions i matisos que abonen el distanciament de l'autor i inciten el somriure del lector. En seria una bona mostra, a tall d'exemple, no solament el mateix títol «Aquí descansa Nevares», sinó moltes d'altres. En aquest sentit recordem la resposta que Lalo Nevares dóna a Don Cosme quan aquest li diu que no podran descansar amb els morts a sota, i aquest, inspirat, li respon: «Amb tants anys de món, només devem trepitjar tombes. Tota la terra deu ser un enorme embolic d'ossos» (p. 57).

La resta de narracions, cinc en total, aplegades a «Gent de l'alta vall» es basen també en fets reals, i segueixen en línies generals els punts anteriorment esmentats. Vegem ara alguns aspectes de cadascuna d'elles. A «Fortuna lleu» hi trobem, també, l'oposició entre la idiosincràsia índia i la societat estereotipada. Trinidad Romero, el protagonista, assassina, estafa i es desenten de tot el que l'envolta defensant-se i emparant-se en la seva ignorància. Ell es considera una víctima de la societat i si les coses li surten bé, com fins llavors, si els altres s'equivoquen i el beneficien, ell portarà un ciri a la verge d'Acatitlan (p. 93), en acció de gràcies, sense donar cap importància ni parar-se a pensar en el crim que acaba de cometre. El tema de l'enterrament i de les pompes fúnebres el retrobem a «La vetlla de donya Xavela», on si abans l'objecte que desencadenava el conflicte eren els mausoleus, ara serà el cadafal, fet per Apol·linar, la guspira que encendrà la pira de la passió per defensar els ritus funeraris indis davant la societat burocratitzada i consumista, representada en la companyia funerària que ve a reti-

rar el cadàver de la seva mare. A «Primera part d'Andrade Maciel» serà la jerarquia militar la que desencadenarà el conflicte entre el protagonista i el general Saldivar per unes ampolles de vi, si bé al darrera hi ha el pes de «la raça», la individualitat humana que es rebel·la contra les imposicions arbitràries i convencionals de l'autoritat. A «La verge de les vies» el protagonista creu haver arribat a l'ideal indi, llargament acaronat per ell i els seus ancestres: «*tenir hores senceres per a deixar vagar les idees, sense els sobresalts que proporcionen les responsabilitats*» (p. 118). Concepte que queda sintetitzat en una pregunta i resposta al començament de la narració:

—Què s'explica?

—Aquí, només. Passant-la.»

Clara definició de l'abúlia i de la passivitat. Fins i tot després d'una acció brillant no cal tornar-se a esforçar per a crear de nou. No es pot forçar el destí. D'aquí que un cop Xebo ha realitzat la seva obra mestra, «la verge de les vies», se li digui: «*Ja pots estar content, fill meu. Les teves mans han estat les escollides. Renta-te-les bé i no facis res més...*» (p. 135).

Per últim, «La batalla del 5 de maig» representa el que tenen de fictici les commemoracions quan aquestes no es basen en una base sòlida, sinó que el que fan és traslluir els sentiments i l'enemistat entre els dos bàndols del poble, deixant que surtin les tendències innates davant un ritu social.

En definitiva, en totes aquestes «mexicanes», com les anomenava Calders, no hi trobarem ni folklorisme ni pintoresquisme, sinó que tot i basant-se en fets reals, per allò que tenen d'universal i genèric no fan més que remarcar aquest dinamisme entre la realitat i el somni, i les connotacions racials que tots portem a dins enfront d'una cultura sovint alienadora, estandaritzada i despersonalitzada. Tot això expressat amb un llenguatge entenedor, precís i concís, no mancat, però, de l'encert, l'acudit i la ironia, amb imatges i situacions que continuen fent de la literatura un somni, una ficció. Totes aquestes narracions exigeixen encara molts més comentaris que ens hem deixat al tinter, reservant-los al lector que de segur trobarà, en aquestes ratlles plenes d'imaginació i ironia, fins i tot una poetització de situacions aparentment banals o absurdes amb aparença de normalitat.

PERE SÀNCHEZ

- (1) PERE CALDERS: «*Aquí descansa Nevares i altres narracions mexicanes*». Pròleg de Joan MELCION. Barcelona, Edicions 62, 1980. (Col.lecció «El Garbell», núm. 2.)

Il·lustracions: Creus Dalgà.

PERE CALDERS A

edicions 62

contes

INVASIÓ SUBTIL I ALTRES CONTES

El Cangur, 58

CRÒNIQUES DE LA VERITAT OCULTA

Les millors obres de la literatura catalana, 9

DEMÀ, A LES TRES DE LA MATINADA

El Cangur, 51

TOT S'APROFITA

El Balanci, 155

novel·la

L'OMBRA DE L'ATZAVARA

El Balanci, 120

RONDA NAVAL SOTA LA BOIRA

El Balanci, 136

AQUÍ DESCANSA NEVARES

El Garbell, 2

teatre

ANTAVIANA

El Galliner, 51

prosa

UNITATS DE XOC

Cara i Creu, 38

En curs de publicació:
OBRES COMPLETES, Pere Calders
Col.lecció Clàssics Catalans S. XX

De venda a totes les llibreries
edicions 62

Provença, 278. Barcelona-8, tel. 216 00 62